

Sorunlar, doğru sorulmamış sorulardan ürer..

Birkaç deyiş..

- ✓ Kişi, sorabilmek için okumalıdır. *Franz Kafka*
- ✓ Doğru soruları bulunuz. Cevapları icadetmenize gerek kalmayacak, mevcut cevapları bulacaksınız. *Jonas Salk*
- ✓ Sorma eğilimi edinmiş kişiler ve sorma kültürü yaratabilmiş kurumlar başarılı olacaklardır.
- ✓ İş idaresi okulları ve sayısız kitap, istatistik, örgütlenme, değişim yönetimi gibi konuları öğretirken, soru sorma sanatı hakkında çok az işe yarar görüş kazandırıyorlar.
- ✓ Aşık olanın irdelenebilmesi için çok sıradışı bir akıl gerekir. *A.N.Whitehead*
- ✓ Önemli olan sorgulamayı kesmemektir. Merak, varoluş için kendinin sebebidir. *A.Einstein*
- ✓ Bilmemek kötüdür, bilmeyi arzu etmemek daha da kötüdür. *Nijerya atasözü*
- ✓ Sağduyulu bir soru bilgeliğin yarısıdır. *F.Bacon*
- ✓ İyi sorular kolay cevaplardan üstündür. *P.Samuelson*
- ✓ Etkili lider doğrudan emir vermez soru sorar. *Dale Carnegie*
- ✓ Cehalet asla soru üretmez. *B.Disraeli*
- ✓ Hiç kimse, sormayı durdurana kadar gerçek bir aptal olmaz. *Charles Steinmetz*
- ✓ Akıllı bir kişinin soruları, yanıtların yarısını içerir. *Solomon Ibn Gabirol*
- ✓ İfade ettiğim her cümle bir belirtim olarak değil bir soru olarak anlaşılmalıdır. *Niels Bohr*
- ✓ Bir insanın zeki olup olmadığını yanıtlarından anlayabilirsiniz. Onun bilge olup olmadığını ise sorularına bakarak söyleyebilirsiniz. *Naquib Mahfouz*
- ✓ Yanıtlarım için sorularınız var mı? *H.Kissinger* ☺

İletim bombardımanı

Adına iletişim devrimi denilse de aslında bir iletişim bombardımanı altındayız. Ekonomi, siyaset, uluslararası ilişkiler, magazin, spor, eğitim, medya ve akla gelebilecek tüm alanlarda bu geçerlidir.

Bu bombardıman yoluyla iletilenlerin bu denli dağınık olmasına karşın, değişmeyen bir ortak yanı var: Her kurumun kendi (doğru), (iyi) ve (güzel) saydığı değerleri iletmek.

Peki, kurumlar kendi değerlerini yaymada niçin bu denli isteklidirler? Çünkü, kişileri -herhangi bir amaç doğrultusunda- etkileyebilmek için, onların değer sistemlerinin, etkilemek isteyenlerle benzer kılınmak zorunluğu vardır.

Sıradan insanın -özellikle de çocuk ve genç olanlar- bu iletişim saldırısına karşı tutumları nedir? Genellikle 2 tür "cevap" üretiyorlar: Koşullanma (iletilen değerlere itaat, biat, sormadan kabullenme vb) ya da reddetmek (iletilen değerlerin reddi, nefret, olumsuzluk, karşı kimlikler geliştirme, anti-sosyal davranışlar sergileme vb).

İletim bombardımanından korunmak mümkün mü?

Evet bu mümkündür. Özellikle çocuk ve gençlerin karşı karşıya buldukları tek yanlı iletme karşı kendilerini koruyabilecekleri ve de bunların içinden işe yarayanları bulup çıkarabilecekleri bir yöntem, her türlü ifadeyi, içindeki *dayanak* ve *sonuçlara* göre sınıflandırmaktır.

Bir ifade -yazılı ve/ya sözlü- içindeki dayanak ve sonuçlar genellikle şu alt-sınıflardan oluşmaktadır:

- ✓ Dayanaklar
 - Veriler,
 - Tez, hipotez, teoriler,
 - Alıntılar,
 - Gözlemler,
 - Öne sürülen koşul, varsayım, tahminler,
- ✓ Sonuçlar
 - Tasvir,
 - Övmek, övünmek,
 - Yermek, yerinmek,
 - Temenni, öneri, direktif,
 - Yargı,
 - Soru.

Bir ifadenin -özellikle sözlü olanlarda- her parçasının, yukarıdaki alt-sınıflardan hangilerine ait olduğunu belirtmesi istenildiğinde, konuşmacılardan kimilerinin oldukça zorlanacağını tahmin etmek güç değildir.

Yoğun bilgi iletim ortamındaki tüm ifadeler bu yöntemin uygulanması -hiç olmazsa bugünün teknolojileriyle- neredeyse ilmkânsız ise de, bir süre sonra, bir ifade içindeki çeşitli alt-sınıfları çaba harcamadan ayırdetmek gibi bir meleke gelişebilmektedir. Bunlardan özellikle *varsayım ve yargılar* en önemlileri olup, kısa bir gözlem, ifadelerin büyük bölümünün bu iki parça ağırlıklı olduğunu göstermektedir. Eskilerin *doğruluğu kendinden menkûl* (kendinden başka kanıtı bulunmayan anlamında) dedikleri cinsten.

Bir diğer korunma yöntemi olarak da "soru sormak" önerilmektedir.

Soru sormak o denli güçlü bir araçtır ki, en güvenilir görünümlü (doğru), (iyi) ve (güzel) yargılarını bir anda kuşku, hattâ komik duruma düşürebilir. Örneğin:

- ✓ "Tarih bunun böyle olduğunu daima göstermiştir",
- ✓ "Bu yolla hiçbir şey elde edilemez",
- ✓ "Bu, yapılabileceklerin en iyisidir",
- ✓ "Yeni işler ancak yeni yatırımlarla mümkündür",
- ✓ "Eğitime daha çok parasal kaynak ayrılırsa kalitesi gelişir",
- ✓ "AB Türkiye'yi sömürür",
- ✓ "Türkiye'nin kurtuluşu AB'ndedir".

Soru sormak yalnızca çürük yargıları ortaya çıkarmaya değil -çünkü böylelikle her şeyin yanlısını bulabilen ama doğrusunu üretmekle ilgilenmeyen kişilikler ortaya çıkar-, sağlam yargılar tesis ederek sorun çözmeye de yarar.

Bu ve benzer keskin yargılara karşı tek cümlelik bir soru yeterlidir: "*Nasıl bu kadar emin olabiliyorsun ya da bu güveninin nesnel bir dayanağı var mı?*" Bu geçer-geçmez testini aşabilecek kesin hüküm üretmek güç, ama çok güçtür.

Ancak, bu denli yararlı bir aletin kullanımı, belirli bir sistematikte uygulanarak "doğru sorular"ın üretilmesine bağlıdır. Aşağıdaki bölümde bu sistematığın önemli kısımları görülüyor:

Doğru soru, şu 3 özelliği yerine getirebilen sorulara denilebilir:

(1) Tekillik

Yani, birden fazla sayıda soru tek soru içinde birleşmiş olmamalıdır. Örneğin, "*nasıl iş bulabilirim?*" gibisinden -pek de anlaşılır görünen- bir (soru) içinde en azından aşağıdaki (soru)lar vardır:

- ✓ Hangi işleri yapmaya razıyım?
- ✓ Hangi işleri yapmaya yeterliyim?
- ✓ İhtiyacım olan geliri hangi işler sağlayabilir?
- ✓ Yapmaya razı ve yeterli olduğum ve de ihtiyacım olan geliri sağlayabilecek olan işe -yani mal ve/ya hizmet üretimine- ihtiyaç var mı?

Görüldüğü gibi bir sorunun içinde, ayrı ayrı yanıtları bulunabilecek çok sayıda soru bulunmaktadır. Çoğu işsiz insanın kendi kendine sorup cevabını da muhtemelen bulamadığı (soru) tekil değildir, dolayısıyla da bu haliyle yanıtlanamaz.

Yanıtları verilebilecek hale getirilse iş yine de bulunamayabilir, fakat en azından yukarıdakilerden hangi(ler)i nedeniyle bulunamadığı daha açık olarak bilinmiş olur ve belki de bazı tercih değişikliklerine gidilebilir.

(2) Bulanıklığın belirliliği

Soru içindeki anahtar sözcüklerde, *hiç* ile *çok* arasında değişen bir bulanıklık bulunması kaçınılmazdır. İyi bir soru'yu oluşturan anahtar sözcüklerde (hiç) düzeyinde bulanıklık bulunması istense de bu her zaman mümkün olmayabilir.

İyi soru, *bulanıklık düzeyi belirli (definite fuzziness)* olan sorular olup, "*aldatıcı belirlilik*" (*deceptive definitiveness - ..miş gibi belirlilik*) içermeyen sorulardır. Bu kavrama çeşitli örnekler alttaki TABLO'da verilmiştir:

(3) Netlik

İçi boşalmış, kulağa / kaleme hoş geldiği için kullanılan, fakat, muhatabında zihinsel karışıklığa yol açan kavramlar "net" değildir. Örneğin, "*ürün kalitemizi geliştirmek için nasıl bir sistem uyguluyoruz?*" ya da "*eğitimde kaliteyi geliştirmek için alt-yapı sorunları nasıl çözümlenmelidir?*" gibi sorulardaki "sistem" ve "alt-yapı" deyimleri net değildir.

Netlik aynı zamanda, dilbilgisi kurallarına uygunluğu da içermektedir.

Sorular niçin sorulur?

Bir soruna, cevap(lar)ı bilinmeyen soru(lar) olarak bakılmalıdır. Soru formunda ifade edilmemiş olsalar da, örneğin, "*erozyon sorunu*" denildiğinde "*erozyon nasıl önlenir?*" ya da "*sanayi rekabet gücü düşüklüğü sorunu*" denildiğinde ise "*sanayi rekabet gücü nasıl yükseltilebilir?*" (soru)ları kastedilmektedir.

Bu sorular bu halleriyle genellikle yanıtlanamazlar. Soruların bu ilk hallerine "*ham sorular*" denilebilir.

Bunları yanıtları bilinen ya da bilinebilecek olan soruların birer bileşkesi olarak ifade etmek gerekir; matematikteki çarpanlara ayırma işlemi gibi!

Bir (soru)nun değeri

Bir ham (soru)nun parçalarından birisi durumundaki bir (soru)nun "değeri", söz konusu ham soruyu ne ölçüde anlaşılabilir kıldığı ile ölçülebilir.

Buna göre, bir ham soru çok sayıda soruya parçalandığında, ortaya çıkacak soruların hepsi eşit "değer"de olmayabilecektir. Bazıları yüksek değerli, bazıları düşük değerli sorular bir araya gelerek ham soruyu oluşturmaktadırlar. İşte mesele, bu yüksek değerli soruları sorabilmektir.

Yüksek değerli sorular nasıl üretilebilir?

Her sorun kendi *değerler sistemi* içinde geçerlidir. Buluş çağına giren bir erkek çocuğun avcılıkta yeterli becerileri kazanamamış olması, vahşi yaşam içindeki kabile topluluklarının değerler sistemlerine göre bir sorun iken, modern yaşamın değerler sisteminde bunun tam aksi -hayvanları beceriyle avlayıp yiyen bir çocuk- bir (sorun) sayılır.

Değerler sistemi, (sorun)ların tanımlandığı bir koordinat sistemi gibidir.

Değerler sistemi, adından da anlaşılacağı üzere çok sayıda değerden oluşmaktadır. Bunların içinde bazıları çağdaş değer normlarıyla uyum içindeyken kimileri de aykırı olabilmektedir. Yozlaşmış birçok değer yargısının değerler sistemi içinde pekalâ yer bulabildiğine sıkça şahit oluruz. (*Bu yazının amaçları açısından ve bu yazıyla sınırlı olmak kaydıyla, "çağdaş değer normları" deyimiyse, insanlık ailesinin geçmişten bu yana, bilim, ahlâk ve sanat alanlarında üretip, zamanın aşındırıcılığına dayanabilmiş ve de değişen koşullarda geçerliğini sürdürebilmiş "değerler" kastedilmektedir. "Bu çağa ait" anlamına gelen kavrama ise, bir başka sözcük -örneğin çağcıl- karşılık olarak kullanılabilir.*)

Söz konusu yozlaşma, toplum yaşamını oluşturan *bilim, ahlâk ve sanat* boyutlarının herhangi birinde veya birkaçında olabilir.

Burada *bilim* en genel anlamıyla kullanılmakta olup, yalnızca bilimsel disiplinin tanımladığı alanı değil, akıl ve sezginin birlikte yer aldığı tüm süreçleri de -keşifler, icatlar, mühendislik, felsefe gibi- kapsamaktadır.

Ahlâk ile, dinleri de içine alan tüm öğretilere konu olan çerçeve kastedilmektedir.

Benzer şekilde *sanat* ile de belirli sanat dalları değil, en genel çerçevesiyle estetik kastediliyor.)

Bilim boyutunu oluşturan değer yargıları *doğru ve yanlış*'lar arasında yer alırken, *ahlâk* boyutundaki değerler *iyi ve kötü*'ler arasında; *sanat* boyutundakiler ise *güzel ve çirkin* uçları arasında değerlendirilmektedir.

İşte, yüksek değerli sorular, bir sorun'un, içinde yer aldığı değerler sisteminin bu 3 boyutunun olumsuz uçlarındaki *yanlış, kötü ve çirkin* değerlerinin keşfedilip, bunların değiştirilmesine yönelik sorular sorarak üretilebilir. Bu, bir anlamda matematikteki koordinat sistemi değiştirme işlemine benzetilebilir.

Sorunlar, yoz değer uçlarında oluşur..

O halde, doğru soru üretimine geçmeden önce, söz konusu (sorun)u çevreleyen değerler sistemini ve özellikle de bu sistemin *yanlış, kötü ve çirkin* uçlarında yer almış olabilecek -soruna ilişkin- değer yargılarını incelemek gerekir.

Çünkü, sorunların hepsi değilse de önemli bir bölümü bu uçlardaki değer yargıları nedeniyle oluşmakta, fakat toplumda ya genel kabul görmekte oluşu ya da paradigmaların köreltilmesi nedeniyle üzerlerinde durulmamaktadır.

Sanayide, politikada, toplum yaşamının çeşitli alanlarında sorun saptama ve çözüme işiyle uğraşanların ilk bakmaları gereken yer işte bu "uç"lardır.

Bir örnek..

"*Tarım sektörü nasıl yeniden yapılandırılabilir?*" formundaki bir ham soru -ki buna karşılık gelebilecek onlarca sorun üzerinde sürekli tartışılmaktadır- için yüksek değerli (soru)lar neler olabilir?

Tarım sektörünün yeniden yapılandırılmasıyla ilgili çok tekrarlanan aşağıdaki çözümler dikkate alınır ve bu çözümlerin (bilim), (ahlâk) ve (sanat) boyutlarından ilk ikisiyle daha yüksek ilgisi düşünülürse, (yanlış) ve (kötü) uçlarında yer alan değer yargılarına bakmak gerekir:

(Yanlış) uca yakın kimi değer yargıları:

- *Devlet "önder", diğer paydaşlar ise "tabi"dir.*
- *Sektörün yeniden yapılanması, onu oluşturan kurumların yeniden yapılanmaları demektir.*
- *Örgütlenme hiyerarşik olmalıdır.*

(Kötü) uca yakın kimi değer yargıları:

- *Etik kurallar, kurumsal örgülerin düzgün işlemesi için kullanılacak etkili bir araç değildir. Bunu ancak emredici yasalar yapabilir.*

Yüksek değerli sorular bu değer yargılarından üretilebilir mi?

Tarım sektörünün yeniden yapılandırılmasıyla ilgili söz konusu ham soru ile ilgili (yanlış) ve (kötü) değer yargılarının yukarıdaki örnekleri kullanılarak bazı sorular üretilebilir. Örneğin:

Soru 1 : Tarım sektörünün yeniden yapılanması (YY), sektör paydaşlarının teker teker yeniden YY'ndan mı ibarettir? Paydaşların aralarındaki 2'li, 3'lü, çoklu ilişkiler, en az paydaşlar kadar önemli değil midir? YY'da bu ilişkiler de dikkate alınmalı mı? Bu denli karmaşık ve çok sayıda ilişki nasıl bir yöntemle dikkate alınabilir?

Soru 2 : Hiyerarşik örgütlenme türü dışında başka yollar da var mıdır, olabilir mi, nasıl?

Soru 3 : Birlikte yaşama kuralları içinde etik ve yasa'ların payları nedir, ne olmalıdır? Başka kural türleri de var mıdır? Bunlar, paydaşların birlikteki yaşamlarını düzenlemekte kullanılabilir mi, nasıl?

Bu soruların her biri yüksek değerli sayılabilir. Çünkü, söz konusu (sorun)un anlaşılmasına -ve dolayısıyla da çözülmesine- yüksek derecede katkıda bulunabilirler. Şöyle ki:

Soru 1 yoluyla: Çok paydaşlı sektörlerin YY, gerek paydaşların YY ve gerekse aralarındaki çeşitli ilişkilerin YY demektir. Bunların tümünü birden göz önüne alabilecek bir yöntem *Paydaşlar Matriksi* denilebilecek ve satır ve sütunlarında paydaşların yer aldığı bir tablodur. Her satır ve sütunun kesiştiği hücrede, o satır ile sütundaki paydaşlar arasındaki ilişkileri tanımlayabilecek bilgiler yer alır. Satır ve sütun aynı paydaşa aitse, o hücrede, o paydaşın iç yapısını tanımlayabilecek bilgiler bulunur.

Buna göre, birisi YY öncesi, diğeri ise YY sonrasına ait olmak üzere 2 adet YY matriksi oluşturulur. YY, paydaşların iç yapılarının ve aralarındaki ilişkilerinin yeni durumlarının belirlenip uygulanması olarak anlaşılmalıdır. Bu durumda YY net bir anlam kazanmakta ve (sorun)un çözülmesine yardımcı olmaktadır.

Soru 2 yoluyla : Ağ tipi örgütlenme, çok paydaşlı yapılar için kullanılacak etkili bir örgütlenme modelidir.

Soru 3 yoluyla: Toplum ilişkileri, çeşitli kurumların birlikte yaşamlarını düzenleyecek kurallar yoluyla sağlıklı yürüyebilir. Bu kurallar, yasalar ve ona dayalı mevzuat gibi kesin sınırlı kurallar ile, sınırları daha *bulanık* (fuzzy) gelenekler, dini kurallar, etik kurallar gibi kurallardan oluşur.

Bu kurallar bütünü içinde her bir kural diliminin ağırlığı dengeli olmalı, hiçbiri diğerrinin üzerinde tahripkâr bir etki yapmamalıdır. Etik kurallar, çok paydaşlı bir sistemde kesin mantık kurallarına bağlanamayacak birçok ilişkiyi düzenlemekte yararlı kurallar olarak kullanılmalıdır.

Peki, uçlara yakın bu değer yargıları nasıl belirlenecek?

Yukarıdaki örnekten görüldüğü gibi, değerler sistemini oluşturan boyutların olumsuz uçlarına yakın değer yargıları verimli birer (soru) üreticidirler. Peki ama, bir dizi değer yargısı içinde hangilerinin üretken -yani olumsuz uçlara yakın- oldukları nasıl anlaşılacaktır? Eğer bir yöntem kullanılmaz ise bu güç olabilir.

Bir yöntem önerisi..

(Sorum)un, içinde tanımlandığı bilim-ahlâk-sanat boyutları içindeki değer yargılarının hangilerinin yanlış, kötü ve çirkin olduklarına bakılmaksızın, önemli değer yargıları öncelikle saptanmalıdır. Buna *değer dökümeleme* (*value audit*) denilebilir. (Bkz. <http://tinaztitiz.com/3247/deger-dokumleme/>)

Bu dökümeleme bir ortak akıl çalışmasıyla yapılabilir. Bir beyin fırtınasında üretilebilecek çok sayıda değer önerisi, onu takibedecek süzme oturum(lar)ı yoluyla daha az sayıda önemli değere indirilir. Bunlar içinden hangilerinin olumsuz uçlara (*yanlış, kötü, çirkin*) ait olduğu, yine benzer bir yöntemle belirlenebilir.

Sonuç

Görüldüğü gibi *doğru soruların sorulması* oldukça meşakkatli bir süreçtir, ama varılabilecek sonuçların işe yararlılığı açısından da değerli bir yöntemdir. Peki, sorunları çözebilmek için doğru sorular sormanın alternatifini yok mudur? Kuşkusuz vardır. Tarih boyunca öyle insanlar görülmüştür ki en karmaşık sorunları dahi zihninde -nasıl olduğu bile anlaşılamayan yollarla- işlemlere tabi tutmuş ve devrim yaratıcı değerlerde çözümler üretmiştir. Bilim tarihi bu gibi kişiliklere şahittir.

Bu gibi kişiler nadir olacağına göre, toplumun gündelik sorunlarını çözebilmek için sıradan sayılabilecek çoğunluğun kullanabileceği ve yine de doğru sonuçlara götürebilecek olan yöntemlere ihtiyaç vardır. *Doğru sorular* (*ya da soruların doğru sorulması*) bu yöntemlerin başlıcasıdır denilebilir.

Unutulmaması gereken bir nokta, sorunların çoğunun, bilindiği varsayıldığı için doğru sorulmamış sorulara verilen yanıtların yol açtığı sorunlar olduğu gerçeğidir. *Yanlış, kötü ve çirkin* uçlardaki değerlere dayalı çözümler, sorulmamış sorular yoluyla üretilmişlerdir.

05 Ağustos 2002

28 Kasım 2014 (revizyon)

TABLO: "Bulanıklıktaki belirlilik" açısından kimi örnek soruların değerlendirilmesi

Soru örnekleri	Anahtar sözcük(ler)	Bulanıklık taki belirlilik	Soru kalitesi hakkında düşünceler
Bu durumun sonu ne olacak?	- durum - ne olacak?	- düşük - orta	Her iki anahtar sözcüğün de belirsizlik düzeyi yüksektir; ama aldatıcı bir belirlilik de iddia edilmemektedir. Bu sorunun cevabı da benzer bulanıklıkta olabilecektir. Örn. "iyi olur herhalde", "belli olmaz" gibi.
Bir üçgenin iç açılarının toplamı kaç derecedir?	- üçgen - iç açılar	- aldatıcı - yüksek	Nasıl bir yüzey üzerinde bulunduğu belli olmayan bir üçgen söz konusudur. Belki bir düzlem üzerinde de buluyor olabilir, ama olmayabilir de. Düzlem üzerinde bulunduğu gibi bir izlenim verilmekte ise de bu belli değildir. Aldatıcı bir belirlilik vardır. Dolayısıyla "doğru soru" saymak pek yerinde değildir.
Bir küre yüzeyi üzerine çizilmiş bir üçgenin iç açılarının toplamı kaç derecedir?	- Yüzeyde üçgen - iç açılar	- yüksek - yüksek	Bir belirsizlik ya da aldatıcı bir belirlilik yoktur. Dolayısıyla "doğru soru" sayılmalıdır.
İşsizlik nasıl önlenir?	- işsizlik - önlemek	- aldatıcı - düşük	Gerek işsizlik tanımının çeşitliliği, gerekse önleme deyimi ile: (a) halen işsiz olanlara iş mi bulunacağı, (b) halen işi bulunanların işlerinin güvence altına mı alınacağı, (c) gizli işsizlerin açık işsze dönüştürülüp kurum verimlerinin mi artırılacağı ya da bunların dışında bir amaç mı belirtildiği belirli değildir. Diğer yandan, bu haliyle sıkça kullanıldığı için aldatıcı bir belirlilik de kazanmış olan soru "doğru soru" sayılamaz.
Yabancı dil öğretimindeki başarı nasıl artırılabilir?	- başarı	- aldatıcı	Ne amaçla öğretileceği (ya da öğrenileceği) belli olmayan bir konuda "başarı"dan söz etmek doğru değildir. Turist olarak gidilecek bir ülkenin dilinin çat-pat düzeyinde öğrenilmesi, bir mağazada tezgâhtarlık yapan bir kişinin belirli sorulara cevap verebilecek düzeyde yabancı dil öğrenilmesi, bir bilimsel kongreyi izleyebilecek derecede dil öğrenmek ya da bu amaçlar içinden bir veya birkaçını seçebilmeye imkân verebilecek bir temel edinmek üzere yabancı dil öğrenmek birbirinden çok farklıdır. Bu kadar belirsizliği içinde barındırmasına karşın aldatıcı bir belirlilik -hem de yüksek düzeyde bir belirlilik- içeren bu soru katıyetle "doğru soru" sayılmamalıdır.
İrtica ile mücadele stratejisi nasıl olmalıdır?	- irtica - mücadele	- düşük - düşük	Her 2 anahtar kavram da belirsizdir, fakat sıkça kullanım sonunda aldatıcı bir belirlilik kazanmışlardır. Bu nedenle "doğru soru" sayılmamalıdır.
Sanayimizin rekabet gücü nasıl artırılabilir?	- rekabet gücü - artırmak	- yüksek - aldatıcı	TL değerini devalue etmek, ihracata prim vermek ya da diğer yollarla rekabet gücü kısa süre için artırılabilir. Ama bu <i>uzun vade için sürdürülebilir</i> bir rekabet gücü artışı değildir. Diğer yandan, sürekli olarak bu formlarda kullanımı nedeniyle aldatıcı bir belirlilik kazanmıştır. Dolayısıyla "doğru soru" sayılmamalıdır.